

УДК 94-057.4:929"19/20":378.25(477.83-25)
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2022.54.11617>

ШЛЯХ ІСТОРИКА (ДО 90-ЛІТТЯ МИКОЛИ КРИКУНА)

Олексій ВІННИЧЕНКО*, Леонід ЗАШКІЛЬНЯК**, Андрій ЗАЯЦЬ***

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра давньої історії України та архівознавства
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: o.vynnychenko@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6330-6918>

**Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історії Центральної та Східної Європи
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: leoza10@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0018-5095>

***Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра давньої історії України та архівознавства
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: andrij_zajac@yahoo.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8744-9852>

У статті розглянуто та проаналізовано життєвий шлях і творчий доробок відомого українського історика, багаторічного професора Львівського національного університету імені Івана Франка Миколи Григоровича Крикуна, життя якого прийшлося на складні часи радянського тоталітарного режиму, війн і становлення незалежної Української державності. Впродовж 60-ти років він намагався відкрити і вивчити малознані документи з історії українських земель ранньомодерного періоду (XVI–XVIII ст.), відновити науковий, очищений від ворожих фальсифікацій образ українського суспільства, збагатити науково-історичні знання про минуле українців. Численні публікації документів, монографії, університетські посібники, статті і нариси, опубліковані ним у виданнях України та інших країн, стали поважним вкладом у формування наукової картини минулого України та її народу, піднесення на новий науково-теоретичний рівень сучасної української історіографії, відновлення історичної пам'яті сучасних українців. Доробок ученого в галузі вивчення народонаселення, історичної географії, джерелознавства, історії козацтва українських земель та цілого центрально-східного регіону Європи міцно увійшов в сучасну історіографію. Численні фахівці-історики, підготовлені за його участі в стінах університету за багаторічний період роботи, працюють і несуть знання в багато куточків сучасної України. Творчу роботу дослідника минулого Микола Крикун не припиняє і в сучасних умовах боротьби за зміцнення незалежної України.

Ключові слова: історія України, історики, Микола Крикун, Львівський національний університет імені Івана Франка.

9 травня 2022 р. відомому українському історик Миколі Григоровичу Крикуну виповнилося 90 років від дня народження. За плечами історика тривале і складне

життя, про яке вже доводилося писати авторам цих рядків й іншим історикам¹. Й сам Ювіляр висловлювався про свій життєвий шлях в низці спогадів². У 2012 р. стараннями Наукового Товариства імені Шевченка вийшла друком книга студій на пошану Миколи Крикуна³. При цьому, Микола Григорович не був і не є публічною людиною і публічним істориком, як сьогодні прийнято писати, якщо так можна говорити про людину, яка впродовж всього життя займалася науковою та педагогічною діяльністю. Практично все життя і творчість історика пов'язані з Львівським університетом (офіційно – Львівським національним університетом імені Івана Франка), в якому він навчався у 1952–1957 рр., а з 1958 р. розпочав свою університетську епопею як лаборант кафедри історії південних і західних слов'ян історичного факультету, довівши її до логічного завершення у 2012 р., коли вийшов на пенсію Заслуженим професором цієї академії. Але вчений не припинив наукової діяльності, активно співпрацюючи зі своєю *alma mater*, НТШ, Українським католицьким університетом у Львові та деякими іншими науково-освітніми організаціями, готуючи нові документальні публікації, публікуючи статті і нариси.

Проте, кожний життєвий період, який залишається в минулому, в нові часи приносить якісь нові факти, оцінки, ракурси погляду на речі, здавалось би, звичні. Наявність достатньо розлогої фахової літератури, присвяченої життю і творчості М. Крикуна, звільняє від потреби повертатись до одних і тих же фактів. Водночас, це покладає особливу відповідальність на того, хто береться за

¹ Леонід Зашкільняк, “Штрихи до портрета історика (Професору Миколі Крикуну – 70)”, *Вісник Львівського університету. Серія історична* 37(1) (2002): 15–25; Олексій Вінниченко, “Історичні студії Миколи Крикуна”, *Крізь століття: Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя*, за редакцією Олексія Вінниченка, Генрика Гмігера, Леоніда Зашкільняка, Андрія Заяця, Олега Купчинського, Наталії Яковенко. (Львів: НТШ, 2012), 7–22; Олексій Вінниченко, “Бібліографія праць Миколи Крикуна за 2002–2012 роки”, Там само: 25–32; Андрій Заяць, “Микола Крикун”, *Вісник НТШ* 38 (2007): 46–47; Леонід Тимошенко, “До підсумків 2012 р.: українському історикові Миколі Григоровичу Крикунові виповнилося 80 років”, *Historians*, доступно 18 вересня 2021, <http://www.historians.in.ua/index.php/en/institutsiji-istorichnoji-nauki-v-ukrajini/549-leonid-tymoshenko-do-pidsumkiv-2012-r-ukrainskomu-istorykovu-mykoli-hryhorovychu-krykunovi-vypovnylosia-80-rokiv>; *Mykola Hryhorowycz Krykun diktor honoris causa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, redakcja Teresa Dunin i Anna Granat. (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2012), 56; Леонід Зашкільняк, “Микола Крикун”, *Вісник НТШ* 58 (2017): 93–95.

² Микола Крикун, “Мої дитячі літа”, *Україна модерна* 7 (2002): 165–182; Микола Крикун, “Мої юнацькі літа”, *Україна модерна* 8 (2003): 159–175; Микола Крикун, “Мої наукові пошуки”, *Вісник Львівського університету. Серія історична* 37(1) (2002): 35–56; Микола Крикун, “Незабутні зустрічі з Федором Павловичем”, *“Істину встановлює історія”*. Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка, редколегія Валерій Смолій, Тарас Чухліб та ін., т. 1: Джерела. (Київ: Інститут історії України НАН України, 2014), 193–196; Микола Крикун, “Проходив між краплями, нікого не підставляв”, *Поважаймо себе. Микола Максимович: ректор двох львівських університетів у спогадах сучасників*, упорядкування і редакція Тетяна Вергелес, Володимир Максимович. (Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2020), 163–168.

³ *Крізь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя*, 644.

чергову ювілейну статтю – знайти те нове і “свіже”, що сьогодні ясніше видно з перспективи нового періоду, ніж це здавалося раніше. Трудність, що стоїть перед авторами цих рядків, полягала в тому, що складно звести до одного знаменника і оцінити величезний науковий доробок історика, який містить численні монографії, статті, огляди, рецензії, документальні публікації з різноманітних аспектів історії України та Європи XVI–XVIII століть. Зрозуміло, що фахівці одноставно ствердять, що Микола Крикун є дослідником ранньомодерної історії України, яка все життя залишалася головною пасією зацікавлень ученого. Сьогодні, особливо в світлі подій болісного виборювання Україною свого національного і державного статусу, погляд на давнішу історію видається далеким і відстороненим. Але, насправді, всі важливі моменти сьогодення коріняться в тих часах, коли формувалися і утверджувалися суспільні підстави майбутнього феномену Українства. Особливо важливим значенням наукового дослідження ранньомодерної України було і залишається відфальшування цього минулого, відкинення тої завіси вигадок і спотворень, які нагромадились упродовж століть національного поневолення українців своїми “доброзичливими” північними сусідами. З цього погляду важко переоцінити доробок львівського дослідника, який присвятив своє життя віднайденню і оприлюдненню величезного документального матеріалу, що залишався незаним, а часто і спотвореним недружною рукою.

Разом з тим, є і сприятливий момент для авторів – вони мали і продовжують мати можливість жити поряд і співпрацювати з Миколою Григоровичем (дехто від 1971 р.), покладаючись на Його фантастичну пам’ять, фаховий погляд, життєвий досвід і незмірну відповідальність як у ставленні до себе, так і до тих, з ким він співпрацює або спілкується. Є одна риса, яка може загально охарактеризувати Професора Крикуна як людину і фахівця: він належить до категорії тих осіб, про яких говорять “*selfmademan*” (“людина, що сама себе зробила”), а Його життєвий шлях може послужити сюжетом для захопливих літературних творів і фільмів.

Незважаючи на існування кількох біографічних нарисів життя і творчості Історика, про які ми вже сигналізували вище, варто ще раз коротко нагадати основні віхи. При цьому будемо спиратися не тільки на “офіційні” документи, що відклалися в архівах чи в енциклопедіях, а й на спогади та бесіди з самим Ювіляром.

Народився майбутній історик 9 травня 1932 р. на Житомирщині в рік українського Голодомору (так стверджує сам Микола Григорович, документи якого пропали під час Другої світової війни, а своїх батьків він ніколи не знав). Так сталося, що від народження він перебував у сиротинцях, тому все життя був змушений самостійно вирішувати свою долю, часом опиняючись у драматичних ситуаціях. Особливо тяжкі випробування чекали його під час світової війни, коли разом із сиротинцем він опинився у Росії, а потім – у далекому Узбекистані. Після закінчення війни доля закинула юнака до дитячого будинку

в західноукраїнському Стрию. Саме тут він уперше зіткнувся з українством як таким і обрав свій життєвий шлях, за який змушений був вести постійну боротьбу. Вироблений у дитячі роки характер, що протистояв несприятливим обставинам війни і страждань, прагнення до знань і освіти дозволили підлітку вибороти у зіткненні з радянською казенщиною і бюрократією свій власний шлях життя – до середньої школи і університету. Всупереч опору бюрократії Йому вдалося закінчити СШ №5 у Стрию, де, до речі, навчався також інший знаний український історик Ярослав Ісаєвич (1936–2010), в майбутньому академік НАН України і Його товариш. Надалі юнак вирішив здобувати вищу освіту, знаходячись під впливом облудної радянської пропаганди про “всі шляхи відкриті”. Спочатку він подав документи до привілейованого московського Інституту міжнародних відносин, де готували радянських дипломатів, але одразу й переконався про брехню. Здавши на “відмінно” іспит з німецької мови (від інших іспитів звільнявся як медаліст), був змушений “за порадою адміністрації” забрати документи і перебратися до ближчого Львова. Тут один семестр він навчався в політехнічному інституті, а 1952 р. вступив на історичний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка. Все його наступне життя, за винятком періоду від вересня 1957 р. до березня 1958 р., коли вчителював у СШ села Гірського Мединецького району Дрогобицької області, пов’язане з цим університетом. Тут він пропрацював до виходу на пенсію у 2012 р.

Фах історика високо цінувався у радянській державі, про істориків говорили як про “бійців ідеологічного фронту”. Однак Миколу Григоровича цікавили не гучні і надумані “перемоги” комуністичної влади, а справжня історія українських земель, яка б знаходила підтвердження в документах. Інтуїція, заснована на знайомстві з літературою і місцевим населенням, підказувала Йому, що радянсько-російський варіант історії є далеким від реальних подій минулого, старанно приховує реальні факти і події. У той час на історичному факультеті Львівського університету працював відомий український історик, справжній знавець ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи та України професор Дмитро Леонідович Похилевич (1897–1974), який очолював кафедру історії південних і західних слов’ян. З цим ученим і кафедрою пов’язав своє життя та діяльність молодий історик (а також Я. Ісаєвич). І, як виявилось, вибір був благодатний. Микола Григорович завжди зберігав і зберігає глибоку повагу і добру пам’ять про свого Вчителя. Йому він (спільно з Леонідом Зашкільняком) присвятив спеціальну колективну монографію, що вийшла друком до 100-річчя Д. Похилевича. У передмові до неї, характеризуючи свого Учителя він писав: *“Дмитру Леонідовичу протягом життя були властиві риси людяності, поваги до іншої особистості, ким би вона не була. На цьому ґрунті не могли не зрости якості вченого, для якого людський вимір минулого залишався імперативом. Тому у науці Професор завжди залишався правдивим і критичним, вимогливим до себе та інших”*⁴. Віддаючи шану своєму наставнику, після тривалих зусиль урешті в 2017 р. М. Крикун підготував

і видав по рукопису неопубліковану монографію Д. Похилевича “Нариси з історії селян Великого Князівства Литовського другої половини XIV – першої половини XVI століття”, додавши до неї вступ про життя і наукову діяльність цього вченого, якого вважав своїм справжнім наставником в науці і житті.

Далі дамо слово самому Історикові:

“Ставши 1 листопада 1959 р. аспірантом кафедри, на якій навчався і згодом працював, я звернувся до її завідувача Дмитра Леонідовича [Похилевича] як свого наукового керівника порекомендувати тему кандидатської дисертації, причому зазначив, що хотів би вивчати питання соціально-економічного розвитку Правобережної України XVII і XVIII ст.: мені видавалося, що історією Галичини цього періоду займається достатньо дослідників (згодом я переконався, що їх замало), а висвітлення тогочасної історії Правобережної України занедбане (виявилось, що так було насправді). У виборі територіального об’єкта дослідження чималу роль відіграло те, що я родом з Житомирщини. Дмитро Леонідович на мою пропозицію пристав і порадив понишпорити в матеріалах Львівського центрального історичного архіву та рукописного відділу Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника. У результаті інтенсивного перегляду описів фондів цих установ було сформульовано тему – “Аграрні відносини в Подільському воєводстві у першій половині XVIII століття”⁵.

Проте, розпочавши активні студії тематики в архівах і бібліотеках України, Микола Григорович з’ясував, що документальних матеріалів для вивчення теми бракує (вони загинули у війнах!) і треба шукати нових документів. Про цей період Він згадує так:

“У 1962 р. я займався пошуками подільських джерел у Кракові і Варшаві під час першого в моєму житті наукового відрядження. Варто вказати на те, що зі Львова до Варшави я мусив добиратися потягом через Москву, де перебував кілька днів, і повертався до Львова тим самим маршрутом. Точно так, до речі, їздилося і під час наступних наукових відряджень до Польщі – у 1972 і 1980 рр. Такими були парадокси тогочасного радянського життя [...] Дальше опрацювання дисертаційної теми привело мене до переконання, що необхідно приділити увагу демографії Подільського воєводства першої половини XVIII ст., головним чином – колонізації його після страшної руїни, що її воно зазнало в другій половині XVII ст. Логічним було враховувати і стан заселеності цієї території другої половини XVII ст. – щоб встановити, якою вона була на час повернення її Османською імперією Речі Посполитій за Карловицьким миром 1699 р. А це, своєю чергою, заглибило мене

⁴ *Центральна і Східна Європа в XV–XVIII століттях: питання соціально-економічної та політичної історії. До 100-річчя від дня народження Професора Дмитра Похилевича*, за редакцією Леоніда Зашкільняка та Миколи Крикуна. (Львів: Львівський державний університет ім. І. Франка, 1998), 3.

⁵ Тут і далі ми цитуємо виступ М. Крикуна на врученні йому почесного звання “*doctor honoris causa*” в Університеті ім. М. Кюрі-Скłodовської 24 жовтня 2012 р. (Микола Крикун, “Мої історичні студії”, *Mykoła Hryhorowycz Krykun doktor honoris causa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, 17).

у демографію воєводства першої половини XVII ст. – для встановлення залюдненості його перед Хмельниччиною”.

У результаті було зібрано матеріал, який дав змогу присвятити дисертацію висвітленню тільки стану заселеності воєводства у XVII – першій половині XVIII ст. 1965 року Історик захистив у Львівському університеті кандидатську дисертацію на тему “Народонаселення Подільського воєводства в XVII–XVIII століттях (1629–1776)”⁶.

Наступні роки Микола Крикун віддав службі науці й освіті на кафедрі історії південних і західних слов’ян історичного факультету Львівського університету ім. І. Франка (з 1992 р. – кафедрі історії слов’янських країн, від 2010 р. – історії Центральної та Східної Європи), пройшовши всі щаблі академічної кар’єри: асистента (1960–1970), доцента (1971–1984), завідувача кафедри (1984–1992), потім професора (1993–2012). Микола Григорович не полишав захоплення новочасною історією українських земель, використовував кожен можливість для опрацювання документальних матеріалів тої епохи, що так драматично позначилася на історії українського народу. Він збирав матеріали в історичних архівах та рукописних відділах бібліотек України, Росії, Білорусі, Литви, Польщі, що дало йому змогу вивчати широкий спектр суспільного життя в українських землях XVI–XVIII ст. В епіцентрі його наукових зацікавлень опинилися питання демографії, аграрних відносин, адміністративного устрою Правобережної України, українського козацтва тощо. Можна сміливо стверджувати, що всі його дослідження ґрунтуються на фундаментальній документальній базі, а сам він належить до нечисленного грона найкращих знавців історичних джерел з історії України вказаного періоду. Увага і повага до історичного джерела завжди залишалися наріжним каменем діяльності Крикуна-історика, який був і є прихильником ранкеанської засади *ad fontes*.

Треба зауважити, що час, коли розгорталася наукова творчість Миколи Григоровича, не сприяв об’єктивному дослідженню історії України, а тим більше якогось “древнього періоду”. Радянські ідеологи і бюрократія від науки вимагали “вивчення” питань “будівництва соціалізму”, “боротьби робітничого класу” і тому подібних тем, спрямованих на препарацию історичних фактів і документів на догоду правлячому комуністичному режиму. Проте М. Крикун не полишав своєї тематики, розширяючи коло малознаних і недосліджених проблем минулого українського народу. Він зізнавався, що, незважаючи на гальмування владою досліджень історії українських земель, зокрема у складі Речі Посполитої, яку російська і радянська історіографія називали “реакційною державою польських панів і шляхти”, продовжував знаходити і опрацьовувати нові документи, сподіваючись, що колись складуться сприятливіші умови для їх публікації та інтерпретації.

⁶ Микола Крикун, “Мої історичні студії”, 18.

Зацікавленість адміністративно-територіальним устроєм Правобережної України, зокрема Подільського воєводства, вилилась у поглиблене вивчення його стосовно й Київського, Волинського та Брацлавського воєводств. Результатом всього цього стала докторська дисертація “Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України у XV–XVIII століттях (воєводства і повіти)”, захищена через 27 років після кандидатської дисертації в Інституті історії України НАН України. Як згадував Микола Григорович, “такий великий проміжок між захистами був наслідком нагромадження й опрацювання джерел з метою написання дисертації, присвяченої історії демографічного розвитку правобережних воєводств у XVII–XVIII ст.; у ній планувалося подати розділ територіально-адміністративного змісту. Та зрештою цей розділ виріс у дисертацію”⁷. На той час (1991–1992 рр.) незалежна Україна тільки ставала на власні ноги, переживала певні труднощі трансформації від радянської системи до нових демократичних відносин (інфляцію, приватизацію тощо). Але це був час, коли нарешті з’явився суспільний запит на деідеологізоване і деколонізоване науково-історичне знання, насамперед на документально вивірену історію України впродовж віків. У дисертації з належною повнотою висвітлено виникнення, кордони і повітовий устрій воєводств⁸. Нагромаджений матеріал був настільки великим, що чимало сюжетів не увійшли в дисертацію і монографію, яка їй передувала. Частина цих матеріалів згодом була видана у вигляді монографічних статей, але основний доробок став підставою ще однієї фундаментальної для української історіографії монографії про кордони воєводств Правобережної України⁹.

Велика кількість нагромаджених і опрацьованих документальних матеріалів з історії Правобережної України оприлюднена і продовжує публікуватись Професором до нинішнього часу. Серед них треба згадати “Селянський рух на Україні 1569–1647 рр. Збірник документів і матеріалів” (Київ, 1993), “Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років” (Львів, 2008), “Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях: статті і матеріали” (Львів, 2008), “Інвентар Меджибізької волості 1717 року” (Львів, 2009), “Подільське воєводство у XV–XVIII століттях: статті і матеріали” (Львів, 2011); “Воєводства Правобережної України у XVI–XVIII століттях: статті і матеріали” (Львів, 2012); “Документи комісарського суду Подільського воєводства 1678–1679 років” (Львів, 2015) та

⁷ Микола Крикун, “Мої історичні студії”, 19–20.

⁸ Николай Крикун, *Административно-территориальное устройство Правобережной Украины в XV–XVIII вв. Границы воеводств в свете источников*. (Київ: Інститут української археографії АН України, 1992), 150. Цікаво зазначити, що книжка вийшла російською мовою, оскільки на той час (травень 1992 р.) атестація наукових ступенів ще проводилась у т.зв. ВАК СРСР, який приймав дисертації виключно російською мовою. Хоча сам захист в Інституті історії України НАН України проходив українською.

⁹ Микола Крикун, *Кордони воєводств Правобережної України у XVI–XVIII століттях*. (Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2016), 304.

ін. При цьому, підготовлені до друку видання Миколи Григоровича мають яскраво виражений археографічно-джерелознавчий характер, тобто поєднують академічне опрацювання документів з аналітичним способом їх наукового коментування та інтерпретації. Така титанічна джерелознавча праця рідко коли під силу одній людині, навіть найбільш працьовитій. Тому не можна не згадати про тих істориків, які посильно допомагали Миколі Григоровичу упорядковувати і готувати до друку, а не раз і збирати документальні матеріали. Серед них його учень Олексій Вінниченко, історик-архівіст (і математик) Олексій Піддубняк, професор Петро Кулаковський та інші.

Глибокі знання джерельного матеріалу, розлога ерудиція спричинили появу численних досліджень Миколи Крикуна з історичної географії України ранньомодерного часу, зокрема щодо локалізації населених пунктів українських воєводств, а згодом – узагальненої картини адміністративно-територіального устрою Правобережної України в XV–XVIII ст. Завдяки ретельній роботі з джерельним матеріалом дослідникові після тривалих студій вдалось відновити демографічну картину руху населення Правобережної України ранньомодерного періоду. Зокрема, йому належить опрацювання згону Петром I населення з Правобережної України в Лівобережну у 1711–1712 рр., на що, за його підрахунками, пішло не менше 25 років¹⁰. Ця та інші публікації з демографії, історичної географії, статистики засвідчують прив’язаність Історика до точних і вивірених фактів, умілої роботи з великими обсягами інформації. Не випадково, Микола Григорович неодноразово згадував, що під час навчання в стрийській середній школі йому легко давалася математика і точні науки. Ця математична скрупульозність знадобилася і в роботі з різноманітними актовими джерелами – земськими і гродськими книгами, які містять розлогу інформацію з усіх сфер суспільного життя ранньомодерного часу і є невичерпним джерелом для дослідників.

У незалежній Україні М. Крикун сповна використав нові можливості для фахової наукової роботи. Всі напрацювання, котрі нагромадилися у “шухляді” вченого, тепер змогли побачити світ у монографіях, джерельних публікаціях, статтях і рецензіях. Він став найчастіше друкуватись у відновленому виданні “Записки НТШ” (Наукового товариства імені Шевченка), співпрацювати з цією громадсько-науковою організацією, яка, продовжуючи традиції галицького періоду, зосередила увагу на відновленні наукового образу минулого України та українців. Серед тих, хто надавав особливого імпульсу роботі Історичної секції НТШ, були, крім Миколи Григоровича, безперечно відомі історики Олег Купчинський, Ярослав Ісаєвич та інші. Багато своїх інших напрацювань документального і

¹⁰ Див.: Микола Крикун, “Згін населення з Правобережної України в Лівобережну 1711–1712 років (До питання про політику Петра I стосовно України)”, *Україна модерна* 1 (1996): 42–88.

¹¹ До них, зокрема, належать такі: Микола Крикун, “Земські уряди на українських землях у XV–XVIII ст.”, *Записки НТШ* 228, (1994); Микола Крикун, “Реєстри димів Правобережної України останньої чверті XVIII століття”, *Записки НТШ* 238 (1999); Микола Крикун, “Кількість і

аналітичного плану вчений опублікував у виданнях НТШ. Деякі з них дорівнюють справжнім монографіям¹¹.

Як історик-дослідник, Микола Григорович зробив потужний вклад у вивченні історії українських земель XVI–XVIII ст. Йому належить заслуга у запровадженні в науковий обіг численних незнаних і малознаних документальних матеріалів з історії Правобережної України, які збагачують наші уявлення про життя українського народу на землях, що ними володіла Річ Посполита. Його документальні публікації мають велике пізнавальне значення, спростовують низку міфів і вигадок щодо України та українців, які поширювались у попередній період різними історіографіями. Ці видання він супроводив докладними науковими коментарями і академічним довідковим апаратом.

На основі нововідкритих документів стосовно Богдана Хмельницького і Подільського полку XVII ст., а також його полковника Остапа Гоголя М. Крикун дослідив епізоди історії правобережного козацтва та гетьманів у вказаному регіоні. Певним підсумуванням документального вивчення українського козацтва стала книга “Між війною і радістю: козацтво Правобережної України в другій половині XVII – на початку XVIII століття. Статті і матеріали” (Київ, 2006).

Одним зі здобутків археографічних студій Миколи Григоровича стало перевидання 1996 р. магістерської дисертації видатного українського історика Михайла Грушевського “Барське староство”, опублікованої наприкінці XIX ст. невеликим накладом. Дослідник супроводив працю розлогим науковим коментарем, великою монографічною післямовою, в якій показав історію та обставини появи цієї унікальної книги та її пізнавальне значення, а також показчиками¹². Він став також співавтором узагальнювальних праць з історії Центрально-Східної Європи (2001)¹³ та історії Польщі (2002)¹⁴, низки інших науково-історичних видань.

Під науковою редакцією Миколи Крикуна вийшли друком численні дослідницькі монографії. Зокрема, є такі праці, за які брався Микола Григорович вже після смерті авторів, щоб довести їх до необхідної кондиції: поряд зі згаданою вище монографією Д. Похилевича можна вказати на його велику роботу з підготовки до публікації монографії свого колеги, відомого українського історика, професора Львівського університету Василя Інкіна (1922–1999) “Сільське

структура поселень Подільського воеводства в першій половині XVII століття”, *Записки НТШ* 243, (2002); Микола Крикун, “Кількість і структура поселень Брацлавського воеводства в першій половині XVII століття”, *Записки НТШ* 252 (2006) та ін. Докладніше див. бібліографію проф. М. Крикуна, складену О. Вінниченко (посилання 1 і 3).

¹² Михайло Грушевський. *Барське староство. Історичні нариси (XV–XVIII ст.)*, післямова, примітки і показчики Миколи Крикуна. (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1996), 624.

¹³ *Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів*, за редакцією Леоніда Зашкільняка. (Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001), 660.

¹⁴ Леонід Зашкільняк і Микола Крикун, *Історія Польщі: від давнини до наших днів*. (Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002), 752.

суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII ст.: Історичні нариси” (Львів, 2004) – їй довелося серйозно допрацьовувати.

За багаторічний період роботи у Львівському університеті М. Крикун підготував величезну когорту фахових істориків, багато з яких працювали і працюють на педагогічній ниві, в різних ділянках суспільного життя, а деякі продовжили свій шлях в науці. Серед учнів Миколи Григоровича можна побачити знаних нині українських істориків професорів Андрія Заяця, Мар’яну Долинську, Петра Кулаковського, доцентів Олексія Вінниченка, Юрія Зазуляка, Юрія Овсінського. А скільки їх проклали шлях в науку в різних університетах і наукових центрах України та інших держав. З великою симпатією випускники історичного факультету різних років згадують про наставництво професора М. Крикуна, який всіляко підтримував студентів у прагненні розширити свій кругозір, здобути фахові знання, піднести рівень власної духовної культури. Він неодноразово виїжджав зі студентами на т.зв. сільськогосподарські роботи (така практика була в радянські часи!), організував екскурсійні поїздки по різних історичних місцях України. При цьому він залишався доступним і скромним старшим колегою, допомагав тим, хто проявляв інтерес до історії і фаху історика й, водночас, залишався непримиренним до будь-якої безвідповідальності, розхлябаності окремих студентів, яким оголошував “справжню війну”.

І сьогодні Микола Григорович залишається вірний своїм виробленим упродовж життя засадам: бути вимогливим і прискіпливим до комунікацій у фаховому цеху і громадському середовищі, виборі видань для публікації своїх напрацювань, добору і роботі з учнями. Він не прагне “засвітитись” на шпальтах ЗМІ чи екранах ТВ, віддаючи перевагу ретельним кабінетним студіям над історичними джерелами. Вчений є прикладом рідкісного працелюбства, фахової сумлінності, людської гідності та скромності. Водночас, він був і залишається надзвичайно вимогливим і принциповим як до себе, так і по відношенню до роботи інших й вразливим щодо їх несумлінності чи безвідповідальності, високо ставить планку оцінки доробку свого чи колег. Ті, хто з ним стикався, добре це знають. Один з українських істориків (проф. Л. Тимошенко) так згадував про зустрічі з Миколою Григоровичем:

“Я часто спостерігав за поведінкою М. Крикуна на захистах дисертацій у Києві та Львові, звертав увагу на його безкомпромісні запитання, такі ж незамовні і чесні виступи як опонента, репліки під час дискусій та ін. Пам’ятаю його вислів про дисертації, які він розділив на дві групи: ті, що пишуться за 3 роки аспірантури і зразу захищаються (такі він вважав далекими від науки) і ті, які пишуться довго і які здобувачі не поспішають захищати (такі він вважав наравду дослідницькими).

¹⁵ Леонід Тимошенко, “До підсумків 2012 р.: українському історикові Миколі Григоровичу Крикунові виповнилося 80 років”, *Historians*, доступно 18 вересня 2021, <http://www.historians.in.ua/index.php/en/institutsiji-istorichnoji-nauki-v-ukrajini/549-leonid-tymoshenko-do-pidsumkiv-2012-r-ukrainskomu-istorykovi-mykoli-hryhorovychu-krykunovi-vypovnylosia-80-rokiv>.

Мені часто доводилося чути, що безкомпромісного професора М. Крикуна побоюються здобувачі дисертацій (неважко здогадатися, з якої групи дослідників)¹⁵.

Численні наукові зв'язки і співпраця поєднують М. Крикуна із зарубіжними вченими. Особливо розгалуженими і плідними є стосунки з польськими істориками, що не є дивним, оскільки інтереси дослідника співпадають з вивченням багатого історичного спадку Речі Посполитої, щодо якого найбільший вклад вносять польські вчені. Не випадково, у своїх виступах Микола Григорович неодноразово підкреслював вагомий вклад польської історіографії у вивчення ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи. У виступі на врученні Йому звання почесного доктора в люблінському Університеті М. Кюри-Склодовської 24 жовтня 2012 р. він говорив:

“Принагідно хотів би наголосити на постійному (від 1950-х років) моєму інтересі до польської історіографії, можна сказати, що як фахівець-дослідник я виріс великою мірою на її досягненнях, всіляко намагався при вивченні того чи іншого питання врахувати все, що з нього сказано польськими істориками, а також всі потрібні джерельні публікації, видані ними [...] Не можу також не відзначити, що дуже корисними для мене були зв'язки з польськими істориками Варшави, Кракова і особливо Люблінського університету. Контакти з науковцями Люблінського університету тривають ось уже сорок років. Добрим словом хочеться згадати професорів Казімежа Мислінського, Зигмунта Маньковського, Ришарда Щигела, Генрика Гмітерека, Гжегожа Явора, котрі всіляко сприяли моїм пошукам джерел в рукописних польських зібраннях. Без доступу до цих джерел неможливим було висвітлення багатьох питань, що цікавили мене”¹⁶.

Багаторічна самовіддана наукова і педагогічна діяльність Професора, його наукові здобутки дочекалися відзначення. Ще у 2004 р. він був обраний дійсним членом НТШ, у 2007 р. нагороджений почесним званням “Заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка”. У 2003 р. отримав нагороду авторитетного польського історичного часопису “*Przegląd Wschodni*” за краще закордонне видання з історії Польщі, а у 2012 р., як зазначалося, був обраний почесним доктором (*doctor honoris causa*) Університету Марії Кюри-Склодовської в Любліні (Польща). У 2012 р. наукова громадськість відзначила 80-річчя Миколи Крикуна, підготувавши науковий збірник на пошану ювіляра (“Крізь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя”. Ред. кол.: О. Вінниченко, Г. Гмітерек, Л. Зашкільняк, А. Заяць, О. Купчинський, Н. Яковенко. Львів, 2012), виданий під егідою Наукового товариства імені Шевченка. На сторінках видання виступили знані вчені-дослідники регіону Центрально-Східної Європи з України, Польщі, Білорусі, Росії.

Останні десять років, перебуваючи на пенсії, Микола Григорович не пожинав лаври минулих заслуг, а активно продовжував свою наукову діяльність, готуючи до друку і публікуючи свої нові наукові розвідки і документи. Він намагається

¹⁶ Микола Крикун, “Мої історичні студії”, 17.

як би надолужити втрачений час обмежень тоталітарного радянського періоду. Вийшло друком кілька томів документів, багато статей і публікацій в українських і зарубіжних виданнях. Підготовлено до друку і незабаром побачить світ черговий том документів з історії Брацлавщини першої половини XVII ст. На жаль, різке погіршення зору вченого в останні роки гальмує цю роботу, але не припиняє її. Як історик, Професор Микола Крикун багато бачив у своєму житті, пережив чимало суспільних та ідеологічних катаклізмів і трансформацій. Історію свого життя і суспільства, в якому Йому довелося жити, виклав у розлогіх мемуарах, які заповів опублікувати тільки після відходу у кращий світ. Як він сам говорив, свої спогади написав “*sine ira et studio*”, спираючись на фахове розуміння історичних і суспільних процесів, а також загальнолюдські цінності. Треба сподіватись, що учні Професора потурбуються про виконання волі вченого.

Сьогодні історик Микола Крикун ставить інші завдання і питання. Серед них, зокрема, продовження публікації важливих історичних документів, які ще залишаються у “шухляді”, підтримка волелюбної боротьби українського народу за свою незалежність і свободу проти російського агресора. Він стверджує, що черговий історичний шанс утвердження Української державності не повинен бути змарнований.

Завершуючи ці нотатки, автори висловлюють свою велику повагу до життєвого досвіду і наукового доробку Професора Миколи Крикуна, зичать Ювілярові доброго здоров'я і наснаги, а також готові вже невдовзі приступити до підготовки нової ювілейної статті на честь 100-річного ювілею вченого.

REFERENCES

- Istorija Tsentralno-Shidnoi Evropy. Posibnyk dlia studentiv istorychnych i humanitarnych fakultetiv universytetiv, za redakcijeju Leonida Zashkilnyaka*. Lviv: Lvivs'kyi nacionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 2001. 660. (in Ukrainian).
- Kriz' stolittia: studii na poshanu Mykoly Krykuna z nahody 80-richchia*, za redakcijeju Oleksija Vinnychenka, Henryka Gmitereka, Leonida Zashkilnyaka, Andrija Zaiatsa, Oleha Kupchynskoho, Natalii Yakovenko. Lviv: NTS, 2012. 644. (in Ukrainian).
- Krykun, Mykola. “Kilkist' i struktura poselen' Braclavs'koho vojevodstva v pershii polovyni XVII stolittia”. *Zapysky NTS* 252 (2006): 556–647. (in Ukrainian).
- Krykun, Mykola. “Kilkist' i struktura poselen' Podils'koho vojevodstva v pershii polovyni XVII stolittia”. *Zapysky NTS* 243 (2002): 374–521. (in Ukrainian).
- Krykun, Mykola. “Moi dytiachi roky”. *Ukraina moderna* 7 (2002): 165–182. (in Ukrainian).
- Krykun, Mykola. “Moi istorychni studii”. *Mykola Hryhorowycz Krykun doktor honoris causa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, redakcja Teresa Dunin i Anna Granat. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2012. 17–24. (in Ukrainian).
- Krykun, Mykola. “Moi iunac'ki roky”. *Ukraina moderna* 8 (2003): 159–175. (in Ukrainian).
- Krykun, Mykola. “Moi naukovi poshuky”. *Visnyk Lvivs'koho universytetu. Serija istorychna* 37(1) (2002): 35–56. (in Ukrainian).
- Krykun, Mykola. “Nezabutni zustrichi z Fedorom Pavlovychem”. “*Istynu vstanovliuie istoriia*”. *Zbirnyk na poshanu Fedora Pavlovycha Shevchenka*, redkolehija Valerii Smolii,

- Taras Chuhlib ta in., t. I: Dzherela. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2014. 193–196. (in Ukrainian).
- Krykun, Mykola. “Prohodyv mizh krapliamy, nikoho ne pidstavliav”. *Povazhajmo sebe, Mykola Maksymovych: rektor dvoh lvivs'kykh universytetiv u spohadah suchasnykiv, uporiadkuvannya i redakcija Tetiana Vergeles, Volodymyr Maksymovych*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivs'koi politehniky, 2020. 163–168. (in Ukrainian).
- Krykun, Mykola. “Rejstry dymiv Pravoberezhnoi Ukrainy ostannioi chverti XVIII stolittia”. *Zapysky NTSh* 238 (1999): 515–553. (in Ukrainian).
- Krykun, Mykola. “Zems'ki uriady na ukrains'kyh zemliakh u XV–XVIII st.”. *Zapysky NTSh* 228 (1994): 65–122. (in Ukrainian).
- Krykun, Mykola. “Zhin naseleння z Pravoberezhnoi Ukrainy v Livoberezhnu 1711–1712 rokiv (Do pytannia pro polityku Petra I stosovno Ukrainy)”. *Ukraina moderna* 1 (1996): 42–88. (in Ukrainian).
- Krykun, Mykola. *Kordony vojevodstv Pravoberezhnoi Ukrainy u XVI–XVIII stolittiach*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivs'koi politehniky, 2016. 304. (in Ukrainian).
- Krykun, Nikolai. *Administrativno-territorialnoie ustroistvo Pravoberezhnoi Ukrainy v XV–XVIII vv Hranicy vojevodstv v svietie istochnikov*. Ėiev: Institut ukrainskoi arheografii AN Ukrainy, 1992. 150. (in Russian).
- Mychajlo Hrushevs'kyi. Bars'ke starostvo. Istorychni narysy (XV–XVIII st.), pisliamova, prymitky i pokazhchyky Mykoly Krykuna*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 1996. 624. (in Ukrainian).
- Mykola Hryhorowycz Krykun doktor honoris causa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, redakcja Teresa Dunin i Anna Granat. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2012. 56; Zashkilnyak, Leonid. “Mykola Krykun”. *Visnyk NTSh* 58 (2017): 93–95. (in Polish and Ukrainian).
- Tsentralna i Shidna Evropa v XV–XVIII stolittiach: pytannia sotsialno-ekonomichnoi ta politychnoi istorii. Do 100-richchia vid dnia narodzhennia Profesora Dmytra Pohylevycha*, za redakciyeiu Leonida Zashkilnyaka ta Mykoly Krykuna. (Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet im. I. Franka, 1998). 302. (in Ukrainian).
- Tymoshenko, Leonid. “Do pidsumkiv 2012 r.: ukrains'komu istorykovi Mykoli Hryhorovychu Krykunovi vypovnylosia 80 rokiv, *Historians*, аїпїїїї 18 September 2021, <http://www.historians.in.ua/index.php/en/institutsiji-istorichnoji-nauki-v-ukrajini/549-leonid-tymoshenko-do-pidsumkiv-2012-r-ukrainskomu-istorykovi-mykoli-hryhorovychu-krykunovi-vypovnylosia-80-rokiv> (in Ukrainian).
- Vinnychenko, Oleksii. “Bibliografia prac' Mykoly Krykuna za 2002–2012 roky”. *Kriz'stolittia: studii na poshanu Mykoly Krykuna z nahody 80-richchia*, za redakciyeiu Oleksija Vinnychenka, Henryka Gmitereka, Leonida Zashkilnyaka, Andrija Zaiatsa, Oleha Kupchyns'koho, Natalii Yakovenko. Lviv: NTSh, 2012. 25–32. (in Ukrainian).
- Vinnychenko, Oleksii. “Istorychni studii Mykoly Krykuna”. *Kriz'stolittia: studii na poshanu Mykoly Krykuna z nahody 80-richchia*, za redakciyeiu Oleksija Vinnychenka, Henryka Gmitereka, Leonida Zashkilnyaka, Andrija Zaiatsa, Oleha Kupchyns'koho, Natalii Yakovenko. Lviv: NTSh, 2012. 7–22. (in Ukrainian).
- Zaiats, Andrii. “Mykola Krykun”. *Visnyk NTSh* 38 (2007): 46–47. (in Ukrainian).
- Zashkilnyak Leonid i Krykun Mykola. *Istoria Polshchi: vid davnyny do nashych dniv*. Lviv: Lvivs'kyi nacionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 2002. 752. (in Ukrainian).
- Zashkilnyak, Leonid. “Shtryhy do portreta istoryka (Profesoru Mykoli Krykunu – 70)”. *Visnyk Lvivs'koho universytetu. Serija istorychna* 37(1) (2002): 15–25. (in Ukrainian).

THE WAY OF HISTORIAN (TO THE 90TH ANNIVERSARY OF MYKOLA KRYKUN)

Oleksiy VINNYCHENKO*, Leonid ZASHKILNYAK**, Andrii ZAIATS***

*Ivan Franko National University of Lviv,
The Chair of Ancient History of Ukraine and Archival Studies
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine
e-mail: o.vinnychenko@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6330-6918>

**Ivan Franko National University of Lviv,
The Chair of Central and Eastern Europe History
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine
e-mail: leoza10@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0018-5095>

***Ivan Franko National University of Lviv,
The Chair of Ancient History of Ukraine and Archival Studies
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine
e-mail: andrij_zajac@yahoo.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8744-9852>

The article examines and analyzes the life and work of the famous Ukrainian historian, longtime professor of Ivan Franko National University of Lviv Mykola Hryhorovych Krykun, whose life came during the difficult times of the Soviet totalitarian regime, wars and the formation of independent Ukrainian statehood. For 60 years he tried to discover and study little-known documents on the history of Ukrainian lands of the early modern period (XVI–XVIII centuries), to restore the scientific, cleansed of hostile falsifications image of Ukrainian society, to enrich scientific and historical knowledge of Ukrainians. Numerous publications of documents, monographs, textbooks, articles and essays published by him in Ukraine and other countries, became a significant contribution to the scientific picture of the past of Ukraine and its people, raising to a new scientific and theoretical level of modern Ukrainian historiography, restoration of the historical memory of modern Ukrainians. The achievements of the scientist in the field of population study, historical geography, source studies, the history of the Cossacks of the Ukrainian lands and the entire Central and Eastern region of Europe are firmly entrenched in modern historiography. Numerous historians, trained with his participation in the university for many years, work and carry knowledge in many parts of modern Ukraine. Mykola Krykun does not stop the creative work of the researcher of the past in the current conditions of the struggle for the strengthening of independent Ukraine.

Keywords: history of Ukraine, historians, Mykola Krykun, Ivan Franko National University of Lviv.

Стаття надійшла до редколегії 18.04.2022

Стаття прийнята до друку 30.04.2022